

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie

Oldřich Kowalski

Věnováno Václavu Hlavatému (Některé dokumenty o životě a díle)

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 38 (1993), No. 2, 65--81

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/138314>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 1993

Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Czech Republic provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This paper has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://project.dml.cz>

Věnováno Václavu Hlavatému

(Některé dokumenty o životě a díle)

Oldřich Kowalski, Praha

1. Stručný životopis

Václav Hlavatý se narodil v Lounech 27. ledna 1894. Jeho vysokoškolské studium bylo přerušeno první světovou válkou, ve které byl zajat na italské frontě. V roce 1920 dokončil učitelská studia v oboru matematiky a deskriptivní geometrie; v roce 1921 dosáhl hodnosti doktora filozofie. Od roku 1919 byl zaměstnán jako profesor na různých středních školách, nejprve v Lounech a pak v Praze. V roce 1924 studoval po dobu jednoho semestru u profesora Schoutena v Holandsku. V roce 1925 se habilitoval na přírodovědecké fakultě Karlovy univerzity. V letech 1927–29 obdržel Rockefellerovo stipendium, kterého využil k pobytu na univerzitě v Římě, na Collège de France v Paříži, na univerzitě v Lille ve Francii a na univerzitě v Oxfordu, kde vykonával řádné přednášky. V roce 1929 byl v Praze navržen za mimořádného profesora a o dva roky později jmenován. Počátkem 30. let přednášel v Rumunsku, Polsku, Německu, Rakousku a měl též dobré styky s ruskými matematiky. Byl například členem komise pro udělování mezinárodní ceny Lobačevského, řádným členem Moskevského semináře a vedoucím jednoho z jeho oddělení. V roce 1933 byl navržen za řádného profesora; ke jmenování však došlo až o tři roky později. Ve školním roce 1937/38 byl hostujícím profesorem na univerzitě v Princetonu a členem tamějšího Institutu pro pokročilá studia. Do Princetonu se nakrátko vrátil ještě v roce 1946.

V době okupace Československa se profesor Hlavatý stáhl do ústraní a věnoval se plně vědecké práci a psaní učebnic, z nichž některé mohly vyjít až po osvobození. V letech 1945–48 se zapojil do veřejného života, především na úseku školství; o tom zde krátce pojednám později. Ještě na jaře roku 1948 pobýval krátce jako hostující profesor na pařížské Sorbonně.

V červenci 1948 odchází legálně s celou rodinou do emigrace; po krátké době se stává hostujícím profesorem na univerzitě v Bloomingtonu v Indianě. V roce 1952 zde dostal trvalé místo, v roce 1962 získal čestný titul „Distinguished Service Professor“ a od roku 1964 až do své smrti měl postavení Professor Emeritus. V roce 1962 byl pozván na přednáškové turné kolem světa, během něhož přednášel asi na sedmdesáti univerzitách.

Rozšířená verze hlavní přednášky *Český matematik a demokrat Václav Hlavatý*, proslouvené v sekci Fyzikální vědy a technologie na kongresu „Československo, Evropa a svět: Věda a umění v mezinárodních souvislostech“ (Praha a Bratislava, 26. 6.–2. 7. 1992).

Pokud jde o ohlas jeho díla a vědecké pocty, byl členem Královské české společnosti nauk, České akademie věd, Královské vědecké společnosti v Liège v Belgii, čestným členem Institutu věd v Bukurešti a též členem Mezinárodní svobodné akademie se sídlem v Paříži. Byl členem redakčních rad časopisu Tensor v Japonsku, časopisu Journal of Rational Mechanic and Analysis a italského časopisu Rendiconti di Circolo Matematico di Palermo. Na jeho počest bylo na univerzitě v Indianě založeno stipendium Václava Hlavatého.

Hned po příjezdu do Spojených států v roce 1948 se Hlavatý zapojil do práce v československém exilu. Byl spoluzakladatelem Československé společnosti pro vědy a umění v Americe, byl jejím předsedou v letech 1958–62 a čestným předsedou v letech 1966–68. Byl též členem Rady svobodného Československa. Zemřel 11. ledna 1969.

Na podzim roku 1991 byl Václavu Hlavatému v Československu udělen řád T. G. Masaryka 3. stupně in memoriam. Je čestným občanem města Louny (1992).

2. V. Hlavatý soukromým docentem

Dne 1. října 1924 požádal V. Hlavatý o zahájení habilitačního řízení:

*Slovutný sbore profesorský
Karlovy university*

v Praze!

V účtě podepsaný Ph.Dr. Václav Hlavatý žádá tímto zdvořile, aby mu udělena byla venia docendi na zdejší universitě z oboru „vyšší matematiky se zřetelem k diferenciální geometrii“ na základě předložené práce

„Sur les courbes quasiasymptotiques“.

Jak z uvedeného potvrzení p. prof. Schoutena vyplývá, vyjde tato práce v nejbližším čísle periodického časopisu internacionálního „Christian Huygens“. Prosím tudíž slavný sbor profesorský, by toto potvrzení vzal na vědomí a uvedl mne do řízení habilitačního.

Doklady, t.j. — 1.) Vypsání životního běhu, 2.) Opis doktorského diplomu a vysvědčení státnicového, 3.) Seznam přednášek na zkoušku, 4.) Seznam prací i s originály a 5.) Seznam čtení, jež bych v příznivém případě zkoušky konal — přiloženy jsou zvlášť.

Praha 1. října 1924

Ph.Dr. Václav Hlavatý

Součástí žádosti byla následující příloha:

*Seznam čtení, jež by žadatel
v nejbližších semestrech konal:*

- 1.) Úvod do absolutního diferenciálního počtu: Nemetrické prostory lineární*
- 2.) Aplikace absolutního počtu diferenciálního: Metrické prostory (Riemannovy)*

- 3.) Quasimetrický prostor Weyliův
- 4.) Zakřivený prostor affinní
- 5.) Zakřivený prostor conformní a projekivní
- 6.) Obecný prostor nemetrický

Z uvedených čtení jest č. 2.) rozpočteno na dva semestry, ostatní na jeden semestr. Symboliky užíváné: Příamá, Ricciho a Cartanova.

Ph.Dr. Václav Hlavatý

Po přijetí žádosti vypracovala habilitační komise, vedená prof. B. Bydžovským, čtyřstránkovou zprávu, ze které přetiskujeme úvodní stránku a závěrečný odstavec (zbytek zprávy je věnován podrobnému rozboru žadatelových vědeckých prací):

Z P R Á V A K O M I S E
o ž á d o s t i n a h a b i l i t a c i
d r a V á c l . H l a v a t é h o .

Pan Ph.Dr. V á c l a v H l a v a t ý, profesor reálky v Praze-VI, narodil se dne 27. ledna 1894 v Lounech v Č., dokončil studia středoškolská na reálce v Lounech r. 1913, v letech 1913/19 věnoval se studiu matematiky a deskriptivní geometrie na české technice v Praze a na filosofické fakultě Karlovy university. V době studií strávil plná čtyři léta ve službě vojenské. Vykonal v květnu 1920 učitelské zkoušky z matematiky a deskriptivní geometrie; v červnu 1921 dosáhl hodnosti doktora filosofie. Od roku 1919 je zaměstnán jako profesor střední školy, nejprve v Lounech, pak v Praze. V letním semestru r. 1923/24 studoval u prof. Schoutena v Holandsku, obdržev k tomu cíli dovolenou na střední škole a studijní stipendium.

Po ukončení studií universitních pokračoval soukromě ve studiu matematiky, zabývá se hlavně geometrií vícedimensionální, především diferenciální, a to jak syntetickou tak analytickou. V krátké době dvou let napsal řadu původních prací, jak vysvítá z přiloženého seznamu jeho publikací. Z nich vyšlo tiskem devět prací, totiž č. 1.-7., 9. a 13. seznamu, a to: dvě v „Časopisu pro pěstování mat. a fys.“, čtyři v Rozpravách „Akademie“, jedno ve Spisech vydávaných přírodověd. fakultou university Masarykovy, jedna ve Věstníku Král. Č. Spol. nauk, jedna v Comptes Rendus pařížské Akademie. Další tři práce byly již přijaty do tisku, a to dvě do Rozprav Akademie (č. 8., 11.) a jedna do mezinárodního časopisu „Christian Huygens“ v Holandsku. Další dvě práce jsou zadány Král. Č. Spol. nauk a jedna Akademii.

Dne 1. října předložil Dr. Hlavatý žádost za habilitaci z matematiky se zřetelem k diferenciální geometrii a opatřil ji správně všemi předepsanými přílohami. Za práci habilitační označil původně práci č. 10. seznamu; ježto však její tisk není ještě dokončen, označil dodatečně za habilitační spis pojednání č. 9., totiž „Les congruences dans les espaces non-euclidiéens“, uveřejněnou ve Věstníku Král. Č. Spol. nauk, roč. 1922/23. K žádosti jsou přiloženy také opisy prací zadaných, takže lze podati posudek o všech dosavadních pracích žadatelových, v úhrnném počtu patnácti.

Komise prozkoumavši vědeckou činnost žadatelovu, dospěla k názoru, že žadatel po začátečných pokusech propracoval se velmi záhy k samostatnému pojetí i zpracování matematických problémů. Užil hojně analogií, které se v nové teorii nabízejí při srovnávání s výsledky staršími, ale byl jimi veden, což je třeba zdůrazniti, k četným výsledkům, pro něž taková analogie schází. To je dobrým důkazem toho, že nové teorie dobře ovládl. Zároveň lze pozorovati — a vysvítá to z provedených rozborů — jak se znenáhla propracovává k problémům stále obecnějším. Ježto jeho práce zasahují do různých oborů geometrie a užívají dosti složitých pomůcek analytických, je oprávněno mínění, že i jinak jeho matematické vzdělání je dosti rozsáhlé i hluboké. Komise dospěla jednomyslného úsudku, že žadatel vyhovuje velmi dobře požadavkům, jež nutno klásti na docenta matematiky, a navrhuje, aby 1) habilitační práce žadatelova byla schválena, 2) bylo přikročeno k dalším částem habilitačního řízení.

V Praze, dne 4. prosince 1924.

Habilitace V. Hlavatého byla úspěšně ukončena v dubnu 1925.

3. V. Hlavatý mimořádným profesorem

Následující dokument přetiskujeme v doslovném znění:

Sbore profesorský!

Podepsaná komise, zvolená ve schůzi profesorského sboru konané 25. dubna 1929, uvážívši, že toho času není kandidáta, který by mohl převzít v plném rozsahu obor, zastávaný zemřelým profesorem Dr. K. Vorovkou, navrhuje jednomyslně sboru profesorskému, aby byl ministerstvu školství a národní osvěty předložen návrh na jmenování pana soukromého docenta Dra Václava H l a v a t é h o, profesora reálky v Praze-VI, mimořádným profesorem pro filosofii matematiky a geometrii na přírodovědecké fakultě Karlovy university.

Jeho učitelský příkaz zněl na 5 týdenních hodin, z nichž polovina (t.j. střídavě 2 a 3 hodiny týdně za semestr) by se vztahovala na filosofii matematiky, čímž by byly opatřeny přednášky z nejdůležitější části oboru, zastávaného zemřelým profesorem Vorovkou.

Jako odůvodnění svého návrhu uvádí podepsaná komise toto:

Věcná potřeba navrhované profesury je dána tím, že je nezbytno nahraditi alespoň částečně profesuru filosofie exaktních věd, která osiřela úmrtím prof. Vorovky. Potřeba přednášek o filosofii exaktních věd na přírodovědecké fakultě byla profesorským sborem podrobně odůvodněna svého času, když byl činěn návrh na jmenování prof. Vorovky; zde stačí připomenouti, že těchto přednášek je nezbytně třeba i pro vyučovací úkoly přírodovědecké fakulty, jak vysvítá z rigorosního řádu, jenž jako předmět vedlejšího rigorosa uvádí na prvním místě filosofii věd biologických nebo exaktních. Této věcné potřebě je vyhověno návrhem zde činěným sice jen částečně, avšak právě tou částí, která vzhledem k významu metamatematiky pro všechny exaktní vědy je nejdůležitější.

Po stránce osobní je pak pan Doc. Hlavatý nejuvhodnějším kandidátem na profesuru filosofie matematiky. Obory matematiky, jimiž se zabývá, poskytují mu hojně příležitostí, aby se zabýval otázkami filosofie matematiky v exaktním smyslu Weylově. Jsou to zvláště teorie množin, geometrie neeuclidovská a teorie relativity po stránce matematické, jež k otázkám filosofickým, zvláště logickým a noetickým přirozeně vedou. Že pak u pana Doc. Hlavatého neběží tu o pouhý všeobecný zájem o filosofické otázky, jaký mají mnozí matematikové, nýbrž o hlubší založení filosofické a také schopnost původního bádání v tomto směru, dokázal svou publikací „O názoru v prostoru Riemannově“ v Ruchu filosofickém (roč. 1923) a knihou „Úvod do neeuclidovské geometrie“ (Praha 1926), založenou, zvláště v úvodních kapitolách velmi filosoficky. Okolnost, že hlavní těžiště činnosti doc. Hlavatého leží v odborné vědě, nijak nesnižuje jeho kvalifikaci pro navrhovaný obor, naopak, filosofické založení spolu s vynikajícím působením odborným tuto kvalifikaci zvyšuje. Je třeba si zde všeobecně připomenuti, že pěstitele filosofie exaktních věd jsou dvojího druhu: buď jsou to odborníci filosofové, u nichž zájem filosofický daleko převládá nad odborně vědeckým a jimž vědy odborné slouží hlavně k tomu, že jim dodávají doklady a příklady ať pro jejich teorie psychologické a noetické, ať pro konstrukce metafysické. Zemřelý profesor Vorovka byl vynikající typ tohoto druhu. Anebo jsou to vynikající odborníci ve vědách exaktních, kteří z vnitřní potřeby zaujímají k vědě, v níž samostatně bádají, vyšší hledisko filosofické, jež pak je často vede i k samostatným filosofickým problémům. A tu nutno konstatovati, že ve vědách exaktních je filosofie pěstována daleko častěji učenci tohoto druhého druhu, tedy matematiky a fyziky i chemiky s filosofickými sklony, a to velmi úspěšně. Ve filosofii matematiky na prvních místech bývají uváděni jako autority právě vynikající matematikové, kteří se také zabývali filosofií této vědy, ač jádro jejich působení leží v jejich odborné vědě. Jména, jako Poincaré, Picard, Hilbert, Klein, Enriques to plně potvrzují. Všichni tito mužové byli a jsou především matematiky a matematika založila jejich slávu; a při tom byli vynikající pěstitele toho, co se shrnuje souhrnným názvem filosofie matematiky. Bylo by možno obdobné doklady uvést i v okruhu věd jiných. Zkušenost z toho plynoucí pokládá podepsaná komise za velmi pádný důvod pro návrh, který činí se zřetelem k tomu, že také u doc. Hlavatého běží o matematika opravdu vynikajícího.

Již v době, kdy se habilitoval (6. dubna 1925), vzbuzovaly jeho vědecké práce pozornost; v krátké době 4 let, jež uplynuly od jeho habilitace, vyvinul se v matematika, který náleží mezi naše nejlepší a požívá i v cizině velké vážnosti. Ukazuje to především velká řada publikací (seznam je přiložen) otištěných jednak v časopisech domácích, jednak (a to velkou většinou) v zahraničních, německých, francouzských, italských, holandských, polských. V těchto pracích zabývá se pan doc. Hlavatý otázkami, které dnes jsou v popředí zájmu geometrů, totiž studiem diferenciálních vlastností vyšších prostorů, a dospěl v tomto oboru četných nových výsledků, jež jsou citovány v zahraničních časopisech a jež jej staví do přední řady mezi pěstiteli těchto moderních geometrických disciplin.

Není možno uváděti obsah nejdůležitějších pojednání pana doc. Hlavatého; omezíme se na to, že uvedeme některé hlavní výsledky jeho vědeckého bádání. V oboru teorie křivek v obecných prostorech vícerozměrných ukázal především, že není možno pře-

nésti do všech důsledků vlastnosti křivek prostoru nezakřiveného na křivky v prostoru zakřiveném a že ukázal zároveň, jakou roli tu hraje zakřivení prostoru. Dokázal, že je možno založiti metrickou teorii křivek v prostoru Weylově tak, jako v prostoru Riemannově, a na základě tohoto výsledku integroval diferenciální rovnice paralelního posuvu podél světelného paprsku v obecném prostoru teorie relativity. Tím je dán podklad pro geometrii ve velkém v teorii relativity. Odvodil přirozenou rovnici křivek na plochách v prostoru Riemannově.

Studoval teorii dotyku křivek v zakřivených prostorech. Z metrického studia o křivkách nutno ještě uvéstí úvahy o kongruencích křivek, zvláštní definici jejich křivosti na základě křivosti a torse příslušného prostoru. Provedl celou teorii afinní geometrie křivek v zakřiveném afinním prostoru i s aplikacemi na afinní teorii křivek na plochách v takovém prostoru. První provedl teorii ploch (Gaussovy-Codazihovy rovnice a jejich důsledky) v prostorech nesymetrických. Vypracoval teorii křivek na plochách v prostorech obecných. Přispěl ke studiu absolutních vlastností obecných prostorů v oboru infinitesimálním, na př. přepracováním teorie t.zv. hustot prostoru, založením geometrie prostoru na smíšené formě bilineární atd.

Uznání, kterého se dostává panu doc. Hlavatému jako matematikovi v cizině, nejeví se jenom tím, že výsledky jeho jsou hojně citovány a že je ve vědecké korespondenci s řadou vynikajících matematiků (Cartan, Levi-Civita, Schouten, Mehmke, a.j.), nýbrž i jinými okolnostmi. V r. 1927 zvolil jej sbor filosofické fakulty a senát university v Záhřebě jednomyslně za (smluvního) řádného profesora matematiky této university a k realizaci tohoto návrhu nedošlo jen z důvodů finančních a hlavně bytových. V době, kdy studoval v Holandsku (1924), byl pozván universitou v Amsterdamu ke konání přednášky. V době, kdy dlel v cizině jako stipendista Rockefellerovy nadace (od podzimku 1927 do jara 1929), byl rovněž zván ke konání přednášek o svých pracích: tak na universitu v Římě, na Collège de France v Paříži, do Societé mathématique v Paříži, na universitu v Lille; v zimním běhu 1928/29 konal pravidelná čtení o svých pracech na universitě v Oxfordě na vyzvání profesora Veblena. V poslední době byl pozván universitou v Kluži, aby na sjezdu rumunských matematiků, který se konal na oslavu jubilea sjednocení Rumunska, proslavil dvě odborné přednášky (vedle profesorů Volterry a Montela, rovněž pozvaných), musil však pozvání odmítnouti z důvodů zdravotních. Je nyní pozván, aby uspořádal cyklus přednášek o svých matematických pracích na universitě v Krakově, k čemuž má dojíti v příštím zimním semestru. V době pobytu oxfordského bylo s doc. Hlavatým vyjednáváno o případném převzetí profesury matematiky na Williamsově universitě v Massachussets, U.S.A.

Z toho všeho je zřejmo, že jmenování doc. Hlavatého profesorem by znamenalo pro naši fakultu i po stránce matematické opravdový zisk. Přitom je třeba ještě připomenouti, že oba profesori géometrie naší fakulty pracují samostatně hlavně v geometrii konstruktivní a algebraické. Jmenováním doc. Hlavatého, který pracuje hlavně v geometrii diferenciální, našel by také tento směr na naší fakultě velmi dobré zastoupení jak po stránce vyučovací, tak hlavně studijní.

V Praze dne 14. června 1929.

B. Bydžovský v.r.

K. Petr v.r.

E. Schoenbaum v.r.

Příložený seznam vědeckých prací V. Hlavatého obsahoval 44 položek. V. Hlavatý byl pak jmenován *mimořádným profesorem filosofie matematiky a geometrie* s platností od 1. dubna 1931.

4. V. Hlavatý řádným profesorem

Návrh na jmenování V. Hlavatého řádným profesorem vypracovala 2. května 1933 komise ve složení Prof. Dr. B. Bydžovský — referent, Prof. Dr. K. Petr, Prof. Dr. V. Jarník. Z návrhu vyjímáme část věnovanou pedagogické práci V. Hlavatého:

Činnost učitelská

*(V. Hlavatý) konal na zdejší fakultě čtení o
diferenciální geometrii,
theorii Lieových grup,
algebře logiky.*

Nadpisy těchto čtení osvětlují zároveň obsah příslušných přednášek. Při tom byly zároveň sledovány vztahy těchto disciplín k aktuálním problémům dnešního stavu vědy. Jako příklad budiž uvedena geometrie reprezentace Lieových grup, která je identická s geometrickým podkladem nových návrhů Einsteinových, atd. — Kromě těchto přednášek konal následující cvičení:

*Proseminární cvičení z analytické geometrie a
Seminární cvičení z filosofie matematiky.*

V těchto posledních pracujících a přednáší posluchači pod jeho vedením referáty o aktuálních problémech filosofie matematiky. Buďtež zejména uvedeny referáty o „noetických problémech neeuclidovských geometrií“, „o transfinitních číslech“, o „axiomatisaci theorie množství“, „o logických základech a axiomatisaci geometrie“, „o vývoji názoru na prostor“ atd. Výtahy z některých z těchto referátů částečně již jsou, částečně budou publikovány v odborných časopisech. Profesor Hlavatý je zároveň ředitelem semináře pro logiku a filosofii věd exaktních, jakož i zkušebním komisařem pro matematiku a deskriptivní geometrii při státních zkouškách kandidátů středoškolské profesury. Prof. Hlavatý byl též pověřen, aby po zemřelém Prof. Sobotkovi převzal přednášky a cvičení z deskriptivní geometrie pro kandidáty profesury deskriptivní geometrie. V těchto přednáškách (4 hod.) a cvičeních (4 hod.) probrána je ve čtyřech semestrech látka pro prvou a druhou státní zkoušku z tohoto oboru. Jsou to jediné přednášky tohoto druhu na fakultě.

Z podkladů, které dodal V. Hlavatý, uvádíme v doslovném přetisku tyto části:

Činnost publikační

- a) *Doposud mám publikovaných 62 prací a 4 jsou v tisku. Z těchto publikací většina vyšla v cizině; předkládám několik z těchto publikací. Samostatně vyšly tyto publikace:*
„Courbes ...“ (Mémoires Académie de Paris)
„Úvod do neeuclidovské geometrie“ (Edice Kruh)
Dva posudky o svazku Mémoiresu jsou přiloženy. Na anglickém překladu české knihy pracuje R. Struik (Cambridge Massachusetts). Jako další práce vyjde kniha (jejíž rukopis

je zčásti hotov)

„Connessioni lineari“

na kterou mám smlouvu s nakladatelstvím Casa Principato – Milano. Spoluautorem této knihy je prof. Bortolotti z Florencie.

- b) Jsem spolupracovníkem časopisů „Zentralblatt für Mathematik“ a „Fortschritte der Mathematik“, kde uveřejňuji redakci vyžádané referáty. (Referáty jsou přiloženy.)

Ohlas v cizině

I) Činnost přednášková

Byl jsem pozván universitami v Lille, Římě, Krakově ke konání přednášek. Pozváním jsem vyhověl. Rovněž tak vyhověl jsem pozvání Ruského komisariátu osvěty ke konání přednášek v „Moskevském institutu“ (o němž se zmiňuji doleji). Vedle toho na vyzvání prof. Veblena (Princeton), který r. 1928–29 zastupoval prof. Hardyho v Oxfordě, konal jsem pravidelné přednášky na oxfordské universitě. Na vyzvání prof. Hadamarda měl jsem též přednášku na „Collège de France“. V poslední době byl jsem pozván k přednáškám na universitě v Hamburгу a ve Vídni. Tyto přednášky budou teprve uskutečněny. — Ve všech těchto přednáškách jsem vyhověl přání těch, kteří mne pozvali, a přednášel o vlastních pracích.

- II) Jsem expertem v komisi (se sídlem v Kazani) pro udělování mezinárodní matematické ceny Lobačevského.

- III) Jsem členem moskevského semináře a vedoucí jednoho oddělení. Moskevský seminář je matematickou částí „Moskevského Institutu“. Tento Institut je ústav výhradně věnovaný vědeckému bádání a výchově docentů. (Podle tohoto vzoru byl uveden v život „Institut for advanced study“ v Princetonu.)

- IV) Byl jsem požádán Běloruskou Akademií o zhodnocení prací jednoho z jejích členů (Burstina).

Citace

Starší moje výsledky a metody přešly do učebnic, novější jsou citovány v člancích. Ježto jsem si nikdy nepořizoval seznam citací, mohu podati namátkou jen několik prací, v nichž moje výsledky resp. metody jsou podkladem dalšího studia:

Schouten: *Math. Ztschr.* 1929

Annali di Mat. 1930–31

Math. Annalen 1930

Math. Ztschr. 1930

Golgmb: *Annali di Mat.* 1934–35

Věstník Kr. Č. Sp. N. 1934

Bortolotti: *Rendiconti ... Padova* 1931, I.

Rendiconti ... Palermo 1932, II.

Kawaguchi Akitsugu: *Rendiconti ... Palermo* 1932

Proc. Imp. Acad. Jap. 1934

Dienes: *Journal M. Pures ...* 1932

Učebnice { Veblen O: *Proj. Relativitätstheorie* (J. Springer, Berlin, 1933)
Struik D. J: *Theory of linear connections* (" " 1934)
Schouten–Struik: *Einführung ...* 1935

Poslední tři jsou učebnice (z nichž poslední vyjde v těchto dnech). Zároveň předkládám několik prací, v nichž jsem citován. Dovoluji si však znovu upozorniti, že tyto příklady vůbec nevyčerpávají seznam prací, v nichž jsem citován.

Profesorské řízení se poněkud protáhlo. Ještě 2. května 1935, tj. dva roky po podání návrhu, dostává Hlavatý od děkana fakulty dopis tohoto znění:

*Slovutný pan
univ. prof. Dr. Václav H l a v a t ý.*

Žádám Vás, abyste mi laskavě dodal do 13. t.m. doklady o dosavadní Vaší vědecké činnosti, hlavně však o tom, jak Vaše vědecká činnost jest oceňována v cizině.

Doklady tyto potřebuji pro personální komisi k návrhu na lokaci pro jmenování řádnými profesory.

*Kettner
děkan*

Ke jmenování řádným profesorem nakonec došlo v červenci 1936.

Veřejná činnost V. Hlavatého před Únorem 1948

Chtěl bych nyní krátce pohovořit o veřejné činnosti V. Hlavatého v letech 1945 až 1948, která je opředena různými legendami a o které většina publikovaných údajů je nepřesných.

Ve většině pramenů se uvádí, že Václav Hlavatý byl v roce 1947 členem Ústavodárného národního shromáždění, resp. že byl v roce 1946 zvolen do tohoto národního shromáždění a byl členem jeho školského a kulturního výboru. Tento údaj je ve skutečnosti nesprávný. Hlavatý byl poslancem Prozatímního národního shromáždění, které mělo mandát po dobu od léta 1945 do jara 1946. Funkci poslance vykonával pouze po dobu jednoho měsíce, a to od 10. dubna 1946, kdy nastoupil jako náhradník po zemřelém poslanci za národně socialistickou stranu prof. Klecandovi, až do konce funkčního období dne 16. května 1946. Během své činnosti v kulturním výboru parlamentu vystoupil celkem dvakrát: jednou jako zpravodaj tohoto výboru navrhoval uzákonění čtyřletého vysokoškolského studia statistiky a pojistné matematiky, a to současně na univerzitě Karlově a na pražské technice. Podruhé vystoupil jako spoluautor interpelace, ve které kritizuje ministra školství a osvěty za to, že (cituji) „Na rozdíl od reformních školských prací, které byly prováděny v první republice pod kontrolou a za stále součinnosti široké a tiskem informované veřejnosti, tedy skutečně demokraticky, nynější reformní práce se dějí s naprostým vyloučením širší veřejnosti, která následkem toho nemůže mít vlivu na věc tak eminentně důležitou, jako je výchova jejich dětí.“

V jedné exilové publikaci a též v ústním podání se uvádí, že profesor Hlavatý sváděl rozhořčený boj s prof. Zdeňkem Nejedlým a jeho koncepcí jednotné školy. Také tato informace je nepřesná. V. Hlavatý nikde necituje Z. Nejedlého, zato polemizuje v tisku s jinými představiteli koncepce tzv. jednotné školy, zejména však s ministerstvem školství. Našly se celkem tři dokumenty z té doby, publikované ve Svobodných novinách a v časopise Dnešek.

V červnu 1946 (viz [1]) uveřejnil V. Hlavatý anketu, kterou sám zorganizoval a v níž byly veřejnosti předloženy k vyjádření tři možnosti budoucí úpravy školy II. stupně (pro žáky ve věku 11–15 let):

1) Současný stav, tj. škola II. stupně nejednotná, rozdělená na nevýběrovou měšťanskou a výběrovou nižší střední školu,

2) vládní návrh jednotné, povinné, nediferencované školy II. stupně, což v principu znamená zrušení nižší střední školy,

3) kompromisní řešení — jednotná škola jako v bodu 2), ale diferencovaná ve III. a IV. ročníku na větev praktickou a studijní, přičemž rozdělení žáků do těchto větví by se řídilo prospěchem v prvních dvou ročnících.

Ankety se zúčastnilo celkem 1706 respondentů z celé republiky a jejich odpovědi roztríděné podle zaměstnání uvádíme v následující tabulce (v níž není proti originálu zahrnuto 67 odpovědí ne zcela jednoznačných):

	pro 1)	pro 2)	pro 3)
učitelé	19	35	108
středoškol. profesori	106	9	292
vysokoškol. profesori	3	0	46
úředníci	66	10	302
obchodníci, živnostníci	17	2	51
svobodná zaměstnání	40	2	40
v domácnosti	29	3	64
jiná zaměstnání	59	2	170
zaměstnání neudáno	44	3	122
celkem	383	66	1190

Do svobodných zaměstnání byli počítáni lékaři, advokáti, redaktoři, samostatní podnikatelé atp.; do „jiných zaměstnání“ byli počítáni „zřizenci, dělníci, vojáci, zemědělci atd.“

Z tabulky je zřejmé, že většina veřejnosti si nepřála návrat do stavu, který existoval v první republice, že však vládní návrh v anketě zcela propadl, a to nejnápadněji právě v kategorii manuálně pracujících („jiná zaměstnání“). Relativně největší podporu vládnímu návrhu projevili učitelé měšťanek, kteří si od jeho uskutečnění slibovali zvýšení své společenské prestiže (jak dovozuje V. Hlavatý jinde).

Je zajímavé se zmínit, že zveřejnění této ankety vyvolalo ostrý protest levicových poslanců v parlamentě na adresu ministra školství. Zdá se však, že ministr se odpovědi na interpelaci vyhnul.

V dalším článku [2] polemizuje V. Hlavatý s názory prof. Fr. Kahudy, otištěnými v úvodníku ve Svobodných novinách z 2. 4. 1947.

Na námitku prof. Kahudy, že na středních školách jsou velmi málo zastoupeni žáci z dělnických rodin, odpovídá V. Hlavatý, že to není vina střední školy, ale že je to způsobeno neexistencí studentských podpor, jež by umožnily studium všem *nadaným* žákům bez rozdílu.

Dále se V. Hlavatý vyjadřuje k formulaci prof. Kahudy, že „Socialistická společnost naproti tomu dává na škole druhého stupně nejširší vzdělání všem, každému v nejvyšší míře podle jeho schopností ...“. Říká: „Až na formulaci ‚má dávat‘ místo ‚dává‘ souhlasíme plně s prof. Kahudou. Dosud existuje jediný socialistický stát, který je bez podezření, že tohoto krásného cíle chce dojít nesociálními prostředky, totiž SSSR. Nuže, v tomto státě bylo nutno zavést vedle jednotné nediferencované školy ještě školy pro ‚pionýry‘, ve kterých se vyučují žáci od 8 do 17 let, ‚každý v nejvyšší míře podle svých schopností‘. Tyto školy bylo nutno zřít proto, že jednotná škola nemohla splnit úkol, který jí socialistická společnost uložila.“

Další citace:

„Prof. Kahuda správně vytýká, že se dítě, přijaté v 11 letech do střední školy, považuje za budoucího ‚pána‘, a proto propaguje, aby střední škola počínala teprve 15. rokem, takže se rozdělení na ‚pány‘ a ‚nepány‘ bude počínati teprve 15. rokem dítěte. Co prof. Kahudovi vadí v jedenácti letech dítěte, ale nikoliv v patnácti, vadí nám nejen v patnácti letech, ale také v devatenácti, kdy žák vstupuje na vysokou školu. Víme, že tímto smutným zjevem není vinna organizace škol, nýbrž vlivy mimoškolní; proto nechceme zrušiti střední a vysoké školy, nýbrž chceme naopak jejich prostřednictvím vychovati budoucí rodiče tak, aby si vážili duševní i manuální práce stejným způsobem.“

Když prof. Kahuda vystupuje proti výuce latiny s odůvodněním, že více než 3/4 všeho žactva II. stupně budou stejně odcházeti do praktického života, V. Hlavatý namítá, že podle této argumentace není důvodu ponechávati ani dějepis nebo algebru jako povinné předměty. Implicitně pak také plyne, že zbývající 1/4 žáků, kteří chtějí dále studovat, se stane obětí duševní nivelizace, pokud bude zřízena jednotná škola podle představ vlády.

Na argument prof. Kahudy, že na jednotné škole bude umožněna vnitřní diferenciaci žáků podle nadání v jedné třídě, odpovídá V. Hlavatý, že by to znamenalo návrat k (vesnickým) jednotřídkám.

Na závěr upozorňuje V. Hlavatý na organizační nepřipravenost vládního návrhu, a to bez ohledu na ideologickou stránku.

Poslední vystoupení V. Hlavatého v tisku [3] obsahuje tzv. kompromisní návrh školské reformy, který vychází z výsledků jeho ankety a z dalších poznatků získaných od té doby. Článek byl napsán v situaci, kdy prezidenta republiky informovaly čtyři různé skupiny školských pracovníků o svém stanovisku k chystané školské reformě. Prezident „opětovně zdůrazňoval, že školská reforma musí být dílem dohody všech skupin školských odborníků, musí organicky navazovati na naši školskou tradici a musí prospěti národu a státu“. V. Hlavatý se pokouší formulovat takový kompromis.

V úvodu autor konstatuje, že po stránce vzdělávací jsou naše školy téměř na vrcholu, po stránce charakterotvorné však nejsou ještě ani na počátku. Právě zmíněný nedostatek charakterotvorné výchovy způsobil podle autora, že si většina veřejnosti přeje reformy.

V. Hlavatý dále pokračuje: (Radikální) reformátoři vidí nápravu ve sloučení nevýběrové měšťanské školy a výběrové nižší střední školy (prima až kvarta) v nový typ nevýběrové čtyřtřídní školy, tzv. občanské, která by byla povinná pro všechny normální

děti. Hlavním propagátorem takové reformy je učitelstvo měšťanských škol. Důvody učitelů jsou jednak ideové, jednak stavovské. Po stránce ideové jde o přesvědčení, že předpokladem charakterotvorné výchovy je heslo „stejně vzdělání všem, bez ohledu na nadání“. Autor naznačuje, že by mohlo jít pouze o první krok, po kterém by nivelizace mohla pokračovat (což se o několik let později plně potvrdilo). Stavovský důvod vidí v pocitu ukřivdění učitelů měšťanských škol vůči profesorům nižších středních škol (co se týče platu i společenské prestiže).

Námítky proti navrhované reformě shrnuje autor do několika bodů:

- a) Nepřípravenost projektu. Učební plán pro tu kterou školu je „sotva mlhovitě naznačen jedním, nejvýše třemi řádky“. Nejsou vypracovány podrobné plány, zkušební a organizační řády, ani učebnice.
- b) Po stránce charakterotvorné nepřináší reforma vůbec žádné podněty. Na druhé straně zavedení jednotné školy pro děti různých nadání bude mít za následek snížení úrovně učebních výsledků.
- c) (Cituji): Hlavním vzdělávacím úkolem měšťanské školy je podání uceleného základního vzdělání, přičemž vývin duševních schopností se děje získáváním konkrétních vědomostí. Hlavním vzdělávacím úkolem nižší střední školy naproti tomu je rozvinutí duševních schopností prostřednictvím abstraktního myšlení (latina, matematika atd.). Již nižší střední škola má klásti základy pro to, aby absolvent byl schopen studovat všechny vědní obory od egyptologie přes konstrukci letadel až k církevnímu právu. Proto říkáme, že nižší (i vyšší) střední škola rozvíjí *potenciální* duševní schopnosti žákovy, kdežto měšťanská škola rozvíjí jeho schopnosti *aktuální*. Tento úkol měšťanské školy je dán právě faktem, že je to škola nevýběrová.
- d) Předloha zákona byla koncipována pod nátlakem majority těch, kteří neznají z vlastní učitelské praxe potřeby středního a vysokého školství (a proto s lehkou myslí usilují o zrušení nižší střední školy).

Dále V. Hlavatý konstatuje, že navrhovanou vládní reformu hájí mocensky učitelské kruhy snad všech stran. Obává se, že bude-li reforma v této formě předložena parlamentu, je dosti pravděpodobné, že bude — proti přání vysokých škol, středních škol a velké části politicky nezaujaté veřejnosti — také odhlasována. Tím by byl národ nebezpečně zasažen ve své kulturní podstatě.

Podává proto kompromisní návrh, aby školství (kromě vysokého) bylo rozděleno na tři stupně takto:

Škola I. stupně: Čtyřtřídní obecná škola. Vzdělání učitele: úplné středoškolské vzdělání typu B (viz níže) a dvousemestrová příprava na pedagogické fakultě.

Škola II. stupně: Trojtřídní měšťanská jednotná škola s povinnou docházkou. Vzdělání učitele: Úplná střední škola typu B a čtyřsemestrové studium na pedagogické fakultě.

Škola III. stupně: Šestitřídní střední škola (složená z dvouleté nižší a čtyřleté vyšší) povinná pro všechny děti, jež s prospěchem prošly školou II. stupně. Měla by být rozdělena na dva typy A a B. Typ A je povinný pro všechny žáky, kteří ukončili úspěšně školu II. stupně a nejsou na typu B. Vyšší střední škola typu A přejímá vyučovací a výchovnou funkci dosavadních pokračovacích škol. Učitel střední školy typu A má titul profesor a předběžné vzdělání: úplnou střední školu typu B a šestisemestrové vzdělání

na pedagogické fakultě. Hlavním úkolem školy typu A je rozvíjení aktuálních duševních schopností žáků.

Typ B by byl povinný pro všechny žáky, kteří úspěšně dokončili školu II. stupně a nejsou na typu A. Učitel s titulem profesora má předběžné vzdělání: úplnou střední školu typu B a osmíměstrové vysokoškolské vzdělání na fakultě filozofické nebo přírodovědecké. Hlavním vzdělávacím úkolem střední školy typu B je rozvinutí potenciálních duševních schopností žáků.

O přijetí na školu typu A nebo B by měl rozhodnout *jen* průměrný prospěch žáka na škole II. stupně. Mělo by být však pamatováno na možnost přestupu z jednoho typu na druhý. Po absolvování nižší střední školy (libovolného typu) může být žák přijat na čtyřtřídní odbornou střední školu. Potud hlavní myšlenky článku.

Ještě jeden zajímavý závěr: ministrem školství, kterého prof. Hlavatý již jako soukromá osoba nepřímou kritizuje za program nivelizace našeho školství, byl dr. Jaroslav Stránský, čelný představitel Národně socialistické strany, jejímž funkcionářem byl i Václav Hlavatý. Odtud plyne podle mého názoru odpověď na otázku, proč V. Hlavatý již nekandidoval do parlamentu v r. 1946 — rozešel se zřejmě s vedením své vlastní strany, kterému vytýkal, že příliš ustupuje nátlaku Gottwaldovy KSČ. Tento závěr potvrzují i následující řádky z článku prof. M. Brdičky [5]:

„Vzpomínám si na jeden z rozhovorů o pokračování jeho poslanecké kariéry po volbách v r. 1946; bylo to několik měsíců před těmito volbami. Konstatoval, že určitě nebude na kandidátní listině postaven na zvolitelné místo, neboť před časem ve výboru své strany vytkl čelnému jejímu představiteli, že spolu s čelným představitelem jiné strany obešli prezidenta republiky a tím i ústavu. Skutečně se na další období poslancem nestal. Jsem však přesvědčen, že svého činu nelitoval, neboť mu šlo o pravdu a poctivost i v politickém životě. Ostatně měl vždy nedůvěru k profesionálním politikům a nezvolením měl na dlouhou dobu zaručeno (za tehdejších poměrů), že by se jím kdy v budoucnu mohl stát.“

Stručně o vědeckém díle V. Hlavatého

Seznam odborných a vědeckých prací Václava Hlavatého obsahuje celkem 158 článků a knih, zčásti nepublikovaných. Hlavatý pracoval v těchto zaměřeních: syntetická, zejména projektivní geometrie, neeuclidovská geometrie, klasická diferenciální geometrie, geometrie zakřivených prostorů, přímková diferenciální geometrie, teorie relativity a sjednocená teorie pole. Jeho práce vyšly česky, německy, anglicky, francouzsky a italsky.

Zmíním se podrobněji o knižních publikacích. V roce 1926 vydal Hlavatý učebnici *Úvod do neeuclidovské geometrie*, nové vydání vyšlo v roce 1949. V roce 1937 vydal učebnici *Diferenciální geometrie křivek a ploch a tenzorový počet*, za dva roky nato vyšel v Holandsku německý překlad této knihy. V roce 1940 publikoval Hlavatý dvoudílnou vědeckou monografii *Diferenciální přímková geometrie*. Tato monografie pak vyšla v holandském nakladatelství Noordhof německy v roce 1945 a anglicky v roce 1953.

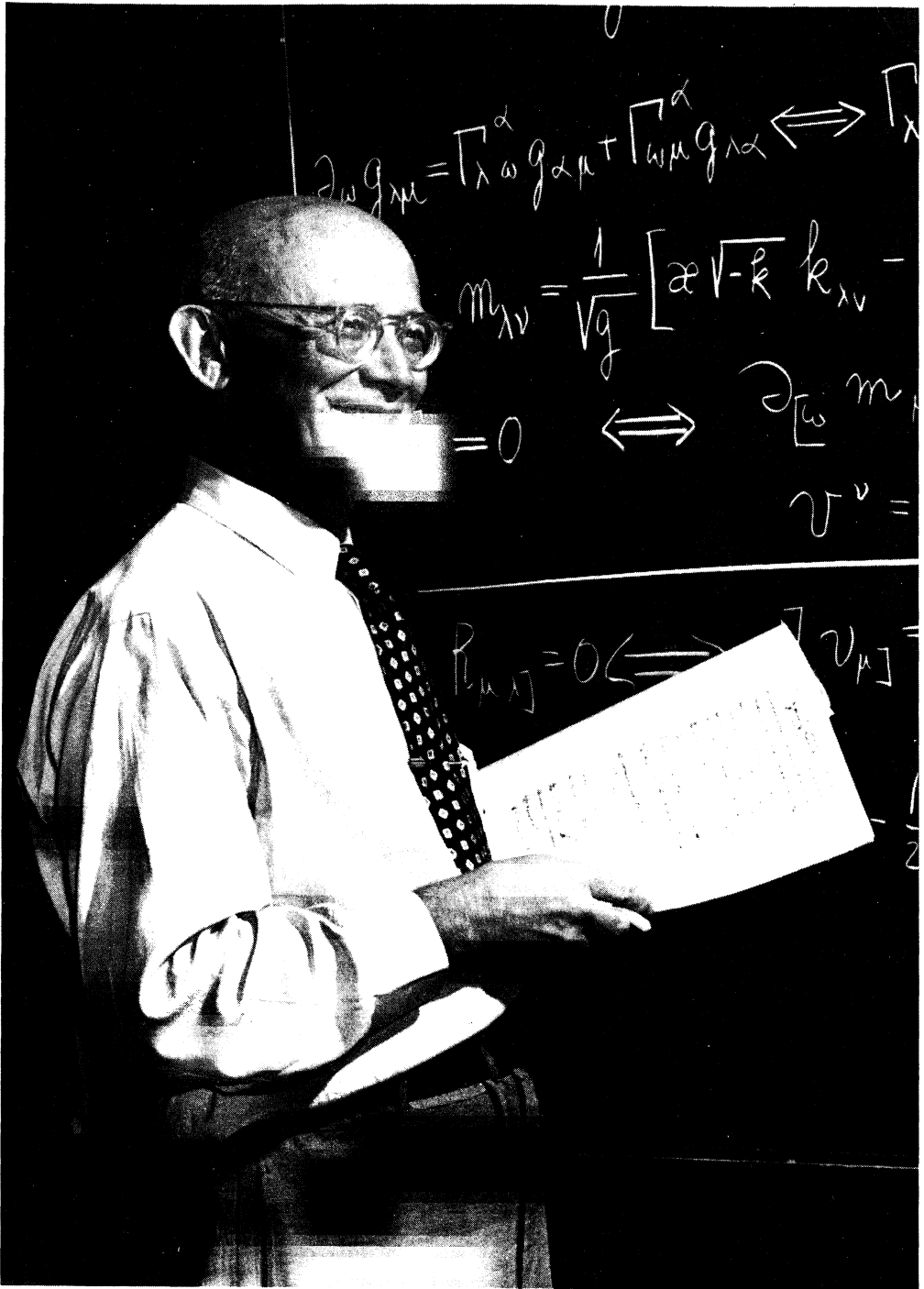

Foto © INDIANA UNIVERSITY MEDIA & TEACHING RESOURCES,
 Bloomington, Indiana 47405-5901. Negative No. 53 - 1174.

Dále vydal Hlavatý dvoudílnou monografii *Projektivní geometrie* napsanou během války.

Stěžejním dílem prof. Hlavatého, které vytvořil již v emigraci, je monografie *Geometry of Einstein's Unified Field Theory*, vydaná opět v nakladatelství Noordhof v roce 1958. Tato kniha obsahuje převážně vlastní matematické výsledky V. Hlavatého, které byly inspirovány jeho osobními kontakty s Albertem Einsteinem.

Uvedu ještě dvě zajímavosti:

V roce 1931 požádal prof. Hlavatý ministerstvo školství a národní osvěty o finanční příspěvek na vydání učebnice s názvem *Teorie Lieových grup*. Ministerstvo tehdy odpovědělo (cituji), že z rozpočtových důvodů nelze vyhovět. Je příznačné, že ještě šedesát let poté jen malá část českých matematiků ví, co to Lieova grupa vůbec je, přestože pro teoretické fyziky je tento pojem zcela běžný.

Za zmínku též stojí, že na sklonku svého života připravil Hlavatý v angličtině čtyřdílný úvod do Einsteinovy speciální teorie relativity. Učebnice zůstala bohužel nepublikována.

Celé vědecké dílo Václava Hlavatého čeká dosud na své zhodnocení.

Václav Hlavatý a Einsteinova teorie relativity

Zajímavou a důležitou epizodou v životě V. Hlavatého je období, kdy se v emigraci zabýval matematickými základy Einsteinovy sjednocené teorie pole. Díky těmto pracím se Hlavatý stal legendární postavou světové vědy. Ve zbývajícím čase se pokusím stručně vyložit, co říkají legendy a co střízlivé hodnocení.

Zde jsou úryvky z článku otištěného v místních novinách „Indiana Daily Student“ (Bloomington) v lednu 1954:

Vědecké výsledky dvou profesorů univerzity v Indianě, Václava Hlavatého a Alfreda C. Kinseyho byly vybrány do první desítky za rok 1953 Earlem Ubellem, vědeckým redaktorem deníku *The New York Herald Tribune*. „Zajisté,“ říká pan Ubell, „událost, která vyvolala největší ohlas v denním tisku, byla publikace prof. Kinseyho na téma ‚sexuální chování u žen‘. Stejně zajímavé, ale pochopitelně pro méně lidí, bylo březnové sdělení dr. Alberta Einsteina, že dal konečně zcela do pořádku matematické rovnice, o kterých věří, že mohou popsat jakýkoli fyzikální jev. 75letý genius řekl, že doufá, že jeho matematická konstrukce úspěšně projde zkouškou času. Ale ve skutečnosti si tím nebyl jist.“

„Důvodem jeho nejistoty byla skutečnost, že jeho rovnice ještě nikdo nerozřešil. Sám je vyřešit neuměl a dlouho měl pochybnosti, zda to některý člověk nebo nějaký stroj vůbec dokáže. Symbolika byla příliš složitá,“ pokračuje pan Ubell.

„Ale čtyři měsíce nato, český matematik pracující na univerzitě v Indianě, dr. Václav Hlavatý, prohlásil, že našel odpověď a ukázal, že základní síly celého vesmíru jsou kombinacemi elektřiny a magnetismu,“ uzavírá redaktor. „Dr. Hlavatý získal široký ohlas svým vyřešením Einsteinových rovnic.“ (Potud citát.)

Ještě dále ve směru legendy zachází dr. Bořivoj Lůžek, osobní přítel V. Hlavatého z Loun, který v roce 1967 publikoval v krajském měsíčníku *Dialog* článek s titulem

Václav Hlavatý — *Czech Mathematician*. Ve svém velmi pěkném, emociálně laděném a na svou dobu odvážném článku píše:

„Hlavatého dílo bylo korunováno v roce 1953 rozřešením matematického romaneta nebo dramatu, rovnice o čtyřiašedesáti neznámých, kterým potvrdil Einsteinovu teorii relativity, do té doby založenou jen na hypotéze. ... Hlavatý dokázal matematicky, že elektromagnetismus je základem vesmíru, bází gravitace a také zdrojem energie. Vyvrátil mnohé teorie o vesmíru. Kdyby nebylo výpočtů Hlavatého, Einsteinova teorie by nebyla ničím jiným než hypotézou.“

Potud legendy, které se v různých kombinacích obměňují zejména v mnoha dalších článcích v americkém tisku z 50. let.

Střízlivější hodnocení lze nalézt v publikaci zatím nejpovolanější. Je to sborník *Perspectives in Geometry and Relativity*, který vydala na počest Václava Hlavatého v roce 1966 univerzita v Indianě pod záštitou Československé společnosti pro vědu a umění v Americe. Sborník obsahuje dva přehledné články a přes 40 původních vědeckých prací předních matematiků a teoretických fyziků.

V předmluvě editora Baneshy Hoffmanna se kromě jiného říká: „Tento sborník byl vytvořen na počest sedmdesátých narozenin Václava Hlavatého. Svou vlastní vynikající prací posílil pouto mezi teorií relativity a geometrií, a svou mimořádnou schopností získávat si přátele spojil čisté geometry, relativistické geometry a čisté relativisty do skupiny, která mu zde vzdává poctu. Pokud je tato kniha tematicky až příliš různorodá, může si za to sám Václav Hlavatý, protože jeho přátel je mnoho a žijí v mnoha zemích a věda a matematika neznají hranic.“

Úvodní přehledný článek napsal známý francouzský matematik světového jména André Lichnerowicz pod názvem *Differential Geometry and Physical Theories*.*) Hovoří se zde o historii vzájemného prolínání geometrie s matematickou fyzikou od počátku minulého století. Poté co se ke konci článku zmiňuje o krátké historii pojmu spinoru a o zásluhách Hlavatého na znovuzrození geometrického aspektu tohoto pojmu, uzavírá svůj výklad odstávcem, který nepostrádá nadhled ani jistou dávkou laskavého humoru:

„Zdá se, že jsme zde značně vzdáleni od vleklých pokusů (1920–50) o sestavení ‚sjednocené teorie pole‘. Ovšem souběžně práce Einsteina a Schrödingera vyústily nakonec v neobyčejně zajímavou verzi takové teorie. Ačkoli Einsteinova a Schrödingerova teorie je nepochybně nevyhovující pro fyziky a ačkoli dokonce i její fyzikální interpretace klade obtížné problémy, zaujala tato teorie jisté geometry. Rovnice pole vykazuje četné zajímavé charakteristiky a celá teorie dává příklad geometrie, která přesně vzato nenáleží k velkolepému programu, o kterém jsem hovořil, ale zaslouží si studium sama o sobě. Hlavatý přispěl rozhodující měrou k tomuto výzkumu — k určení grup holonomie různých typů a také k úsilí o fyzikální interpretaci celé teorie. Všechny schopnosti velkého geometra soustředěného na zjemnělé postupy diferenciální geometrie a zvyklého na překonávání obtížných problémů — všechny tyto schopnosti dal do služeb této teorie. Tím z ní vytvořil, mohl-li to tak říci, *svou vlastní teorii*, a proto jsem pokládal za vhodné vzdát mu poctu tím, že jsem zde, kvůli němu, demonstroval vzájemnou provázanost geometrie a fyziky.“

*) Překlad celého článku uveřejňujeme v tomto čísle.

Někteří z vás si jistě povšimli, že v tomto hodnocení není jediné slovo o vyřešení Einsteinových rovnic. Nezbylo mi, než prolistovat stěžejní publikaci Václava Hlavatého *Geometry of Einstein's Unified Field Theory*, abych se ujistil, že určitá řešení rovnic Einsteinovy a Schrödingerovy teorie jsou zde skutečně podána a jejich autorství náleží Václavu Hlavatému.

Zevrubné zhodnocení vědeckého díla Václava Hlavatého je stále před námi jako náš dluh tomuto významnému vědci. Pokud však jde o poslední dvacetiletou etapu jeho vědecké práce, lze učinit, s přihlédnutím k další dokumentaci, asi takový předběžný závěr:

Václav Hlavatý měl v jistém ohledu smůlu, že věřil v neomylnost génia velkého Alberta Einsteina a věnoval všechny své síly rozvoji teorie, která se nakonec ukázala být z fyzikálního hlediska slepou uličkou. Nešlo však v žádném případě o nějakou osobní tragédii a původní fyzikální myšlenky se ukázaly být dostatečně nosnými, aby přispěly ke vzniku velmi zajímavé matematické teorie, která proslavila Hlavatého ve světě.

Případ Václava Hlavatého zdá se vyvrací oblíbené tvrzení, že matematikové dosahují svého tvůrčího vrcholu do svých třiceti let. Hlavatého vrchol přišel ve věku šedesáti let a ani poté nebyla křivka jeho vědecké tvořivosti sestupná. Ještě v době, kdy ve věku necelých 75 let umírá, má v tisku dvě své poslední práce. Na svém pracovišti v Bloomingtonu byl Václav Hlavatý obklopen úctou a láskou, což je dokumentováno bohatou bibliografií. Jeho osobní tragédií bylo, že již nikdy nespatriil svou vlast.

Jsem přesvědčen, že Václav Hlavatý byl vedle Eduarda Čecha nejúspěšnějším českým matematikem v naší novodobé historii.

— — —

Dovolte mi nakonec, abych poděkoval za významnou pomoc při sbírání podkladů k tomuto článku docentu Jindřichu Bečvářovi a profesoru Jiřímu Bičákovi z MFF UK, paní Olze Zai, dceři profesora V. Hlavatého, dále pracovním archívu Federálního shromáždění, Národní knihovny a archívu Univerzity Karlovy za jejich mimořádnou ochotu a v neposlední řadě panu Gruntorádovi, vedoucímu studovny „Libri Prohibiti“.

L i t e r a t u r a

- [1] V. HLA V A T Ý: *Anketa o školském zákoně (výsledky)*. Svobodné noviny, 29. 6. 1946, str. 4.
- [2] V. HLA V A T Ý: *O školské reformě*. Svobodné noviny, 17. 4. 1947.
- [3] V. HLA V A T Ý: *Kompromisní návrh školské reformy*. Dnešek, r. 2, 1947/48, č. 14, str. 219–221.
- [4] B. L Ů Ž E K: *Václav Hlavatý — Czech Mathematician*. Dialog (Orgán SKNV, Ústí nad Labem) č. 1, 1967, str. 36–37.
- [5] M. B R D I Č K A: *Několik vzpomínek na prof. PhDr. Václava Hlavatého*. Čs. čas. fys. A19 (1969), 557–579.
- [6] F R. N O Ž I Č K A: *Profesor Václav Hlavatý, český matematik světového jména*. Čas. pěst. matem. 94 (1969), 374–380.
- [7] Heslo „Hlavatý Václav“, Galerie čelných exulantů, sborník: J O Ž K A P E J S K A R — *Poslední pocta*, sv. 1, Konfrontace 1982, 17–18.